

OVER VLOED

Viering 900 jaar Waterbeheer
Verbindende verhaallijn & Programmavoorstel

Hetzelfde water dat met stormgejoel
En helse vlagen komt en wordt gevreesd,
Is ook het water dat, sereen en koel
De mensen van hun kwellingen geneest.

Ons lage land aan zee is een groot lijf
Met aderen, aorta's, bloedkanalen
En al wat zich vertakt - een druk bedrijf
Dat regelt dat we pijnloos ademhalen.

Geen netwerk dat je ongestraft verbouwt.
Het overstroomt bij elke prop meteen.
Wordt het in één arterie te benauwd,
Dan spatten duizend haarvaten uiteen.

Elk lichaam is een tijdelijke spons.
Bepleister het geval met poederdons
En kalk, van top tot teen, dan wordt dat lijf
Sneller dan je tot tien telt droog en - stijf.

Verwen de stroom die door je lichaam stuwt.
Laat bloed, bekwaam getemd, de vrije loop.
Bedenk - wie van de norse buien gruwet -

Dat ook een hart niet wordt geamputeerd
Omdat het breken kan. Wie water keert
Omdat het aanvalt doodt de biotoop

Van al wat weerloos is en wordt bedreigd.
Het lijkt wel op een gordiaanse knoop.

Het water zelf intussen, daalt en stijgt.

© Het Zelfde Water / Gerrit Komrij / aug 2000

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	p. 4
2. Het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden	p. 5
3. Waterschappen in breder perspectief	p. 7
4. Maatschappelijke urgentie	p. 9
5. Doelgroepen	p. 13
6. Programmalijnen	p. 15

1. INLEIDING

Het programmateam Waterbewust leven heeft een verbindende verhaallijn ontwikkeld voor het programma ter gelegenheid van 900 jaar waterbeheer in het werkgebied van het Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden. In 2022 viert HDSR dat in 1122 de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede werd afgedamd en er voor het beheer en onderhoud van de dam een organisatie werd opgericht die een van de rechtsvoorgangers was van de Stichtse Rijnlanden. En HDSR viert dat in 1322 officieel het Grootwaterschap Woerden (een andere rechtsvoorganger) is opgericht als antwoord op de veranderingen in het waterbeheer in de omgeving Woerden.

Afb 1: Werkgebied HDSR

HDSR ziet zich geconfronteerd met nieuwe uitdagingen waarbij het meer dan tevoren noodzakelijk is de inwoners te betrekken bij het vinden van goed toepasbare antwoorden op die opgaven. HDSR wil de herdenking van 900 jaar waterbeheer gebruiken om het waterbewust leven van de inwoners te stimuleren en hen een handelingsperspectief aan te reiken in het omgaan met de uitdagingen en ruimte te geven voor initiatieven met betrekking tot 900 jaar waterbeheer.

Het hoofddoel van het programma is het verhogen van het waterbewust leven vanuit de bewustwording dat water een belangrijke plek in ons leven inneemt en dat iedereen positief kan bijdragen aan de actuele waterproblematiek.

2. HET HOOGHEEMRAADSCHAP DE STICHTSE RIJNLANDEN

2.a Het verschijnsel waterschap

Waterschappen nemen een bijzondere plaats in, in het Nederlandse staatsbestel. Zij hebben een gevarieerd takenpakket, een bijzondere organisatiestructuur en werken in een complexe omgeving.

Het waterschap is een bestuursorgaan met een functionele democratische vertegenwoordiging – passief en actief stemrecht voor ingezetenen - en met de waterschapsbelastingen als eigen financieringsbron met bijbehorend verantwoordingsmechanisme. Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden is wat betreft de inrichting van het bestuur goed te vergelijken met een gemeente. Zoals elke gemeente een gemeenteraad, een college, wethouders en een burgemeester heeft, zo heeft De Stichtse Rijnlanden een algemeen bestuur, een dagelijks bestuur, hoogheemraden en een dijkgraaf.

Waterschappen hebben een gevarieerd takenpakket. Om te voorzien in droge voeten, veilige dijken en schoon water verricht het HDSR een grote diversiteit aan taken. Het gaat onder andere over het onderhouden & versterken van dijken (inclusief vergunningverlening gebruik direct nabijgelegen gronden), het beheren van het (grond)waterpeil met stuwen en gemalen, het reinigen van afvalwater en het beheer en onderhoud van watergangen ten behoeve van gezond water en bevaarbaarheid. De viering van 900 jaar Waterbeheer grijpt terug op de droge voeten en veilige dijken functie. De integratie van de schoon water functie in de viering vraagt hierbij om extra aandacht

Afb 3: Stoomgemaal Teijlingens te Kamerik en de hoge boezem te Haastrecht

Speciale aandacht vraagt ook de complexe omgeving. Waterschappen gaan over water, maar niet over zwemwater, drinkwater en het diepe grondwater. Het werkgebied van waterschappen strekt zich uit over meerdere gemeenten en provincies. Sommige gemeenten liggen in het werkgebied van meerdere waterschappen. Daarbij zoekt het waterschap bij uitvoering van haar projecten zoveel mogelijk de samenwerking met de direct betrokkenen. Het waterschap moet binnen dat krachtenveld van belangen en verantwoordelijkheden altijd de balans zoeken tussen veiligheid, een gezonde leefomgeving voor mens en natuur en een welvarende economie. Dat maakt het werk complex.

2.b De strategische agenda & de viering van 900 jaar waterbeheer

Binnen HDSR is de wens ontstaan om meer ruimte te geven aan strategische sturing en coördinatie om effectieve inzet van middelen te borgen. Directe aanleidingen hiervoor zijn maatschappelijke ontwikkelingen zoals digitalisering en klimaatverandering én de grote projecten die HDSR in uitvoering heeft, zoals het project Sterke Lekdijk. Om hierin goede keuzes te kunnen maken is

overzicht nodig en de ruimte om over belangrijke punten goed met elkaar van gedachten te kunnen wisselen.

Vanuit deze wens is in 2019 een strategische agenda ontstaan waarop gestuurd wordt door het algemeen bestuur. De agenda brengt focus aan op een aantal strategische onderwerpen. Klimaatadaptatie (inspelen op o.a. wateroverlast, droogte en temperatuursverhoging) en waterbewustzijn zijn twee van die onderwerpen.

Het waterschap wil in 2022 markeren dat het 900 jaar geleden is dat de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede is afgedamd. Onder de werktitel **“900 Jaar welvaart door Waterbeheer”** (her)beleeft het waterschap samen met bewoners en partners hoe een dam van 900 jaar geleden het leven (heeft) beïnvloed(t). Het belangrijkste doel is om bewoners en bezoekers handelingsperspectief te bieden en bewust te maken van de plek waarop ze leven, de betekenis van water in hun omgeving en de invloed die zij zelf op dit alles hebben door waterbewust te leven. Dat is een directe afgeleide van de waterschapsdoelen vastgelegd in *Waterkoers*:

- a) **Werken met het oog op de toekomst.** Bewustzijn verhogen bij inwoners voor de uitdagingen van modern waterbeheer met het oog op effectiviteit en betaalbaarheid.
- b) **Maatschappelijke meerwaarde door samen doen.** Middels gezamenlijke acties met partners zoals de Universiteit Utrecht, de stad Utrecht, de Nieuwe en Oude Hollandse waterlinie én inwoners werken we samen aan een veilige, gezonde en prettige leefomgeving. Samenwerking vergroot het bereik en het draagvlak.
- c) **Waterschapswerken worden beleefd.** Publiek laten genieten van alle kunstwerken die HDSR voor de samenleving beheert.

De **kernbegrippen** verbonden aan de viering van 900 jaar waterbeheer zijn op basis van bovenstaande zijn klimaatverandering, waterbewust leven, handelingsperspectief, samenwerken en verbinding.

Daarbij mag de Nederlandse startpositie niet uit het oog worden verloren. Leven in onze delta, en dat geldt zeker voor het werkgebied van de Stichtse Rijnlanden, is minder vanzelfsprekend dan het lijkt. Zonder dijken en gemalen zouden grote delen nu al (permanent) onder water staan. Samenwerking tussen bewoners, HDSR, bedrijven en overheden is nodig om voorbereid te zijn op toekomstige uitdagingen.

Afb. 2: Nederland zonder waterbeheer

Samenvattend is de vraag om een verhaallijn te bedenken die recht doet aan het volgende:

De viering van 900 jaar waterschap in 2022 leidt ertoe dat bewoners weten hoe belangrijk water(beheer) is voor hun leefomgeving en voor hun toekomst en dat de koppeling tussen individueel gedrag, klimaatverandering en kosten van klimaatadaptatie voor veilige dijken, droge voeten en voldoende en schoon water wordt hersteld. Dat bewoners en bedrijven duidelijk kunnen maken wat water voor hen betekent en wat hun invloed daarop is. Dat water, ook in tijden van over vloed, iets van ons allemaal is.

3. WATERSCHAPPEN IN BREDER PERSPECTIEF

Droge voeten, veilige dijken en schoon water in een land dat grotendeels onder de waterspiegel ligt en dat te kampen heeft met bodemdaling, met gevolgen van klimaatverandering en met een groeiende bevolking die meer ruimte vraagt. Dat laatste leidt tot verstening van het landschap door wegen, bedrijven en woningen, tot een toenemende druk op het gebruik van de ruimte, tot een grotere vraag naar schoon water en tot meer aanbod van vuil water. Dat zijn in het kort de huidige opgaven van waterschappen in Nederland.

Het is in verband met de viering van 900 jaar waterschap goed om terug te gaan naar het begin van het waterbeheer in Nederland om te beseffen dat er altijd een urgentie heeft bestaan inzake onze omgang met water als vriend en als vijand. Het is geen nieuws dat Nederlands cultuurlandschap door mensenhanden is gevormd en niet gewaagd om te veronderstellen dat water de drijvende kracht is achter de menselijke inventiviteit die heeft bijgedragen aan onze welvaart, heeft geleid tot het huidige landgebruik én tot een bestuursmodel dat internationaal tot de verbeelding spreekt.

3.a Water in de lage landen: bron van voorspoed

De aanwezigheid van water is van doorslaggevende invloed op hoe ons land er uit ziet. Dijken, duinen, rivierlopen, plassen, polders en afwateringskanalen doorsnijden ons landschap. Van oudsher speelde de loop van rivieren een grote rol in de vestiging en de ontwikkeling van steden. En diezelfde loop van rivieren speelde al vanaf de Romeinse tijd een grote rol in de handel met het achterland en als natuurlijke verdedigingslinie van de noordgrens van het Romeinse rijk.

Water vormde al die jaren ook een bedreiging. Overstromingen van rivieren en zee maakten talloze slachtoffers. Een steeds omvattender en ingenieuzer stelsel van dammen en dijken moest dat voorkomen. Moerassen maakten landbouw onmogelijk en werden drooggelegd met molens en gemalen. De strijd tegen het water leidde tot beheersing van het water en daarmee tot de mogelijkheid om het land zo te kneden dat het optimaal geschikt is voor het verdienen van ons dagelijks brood.

Nederland kent een geschiedenis waarin het landschap door waterbeheersing ondergeschikt is gemaakt aan onze economische belangen. We gebruiken het om ons geld te kunnen verdienen, ons eten te kunnen telen en te kunnen recreëren.

Water & Welvaart. Aan de ligging in een rivierdelta aan zee met een groot achterland en de voortdurende omgang en vertrouwdheid met het water heeft Nederland een groot deel van zijn welvaart te danken. Dat begint bij de Romeinen en de handel via de Rijn, en loopt verder via de Hanzesteden, de zeevaart van de VOC en de WIC tot de vele havens die Nederland nu rijk is. Waterbeheer wordt ingezet voor economische doelen zoals de landbouw, voor transport over het water en in het verleden voor de verdediging van het economisch hart van Nederland. Water fungeerde in De Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie immers als verrassende

bondgenoot ter verdediging van het welvarende westen van het land. Maar tegenwoordig is water in de vorm van een stijgende zeewaterspiegel weer vooral een bedreiging.

3.b Waterbeheer en ons landschap: internationaal beroemd

Het waterrijke Nederlandse cultuurlandschap levert plaatjes op die internationaal bekend zijn. Denk aan Kinderdijk en foto's van Friese bonte koeien in groene weilanden omzoomd met sloten. Veel toeristen hebben gehoord dat een groot deel van Nederland onder de zeespiegel ligt. Zij zijn evengoed zonder uitzondering verrast als zij in een polder staan met hoger gelegen afwateringskanalen om zich heen. Zij hebben ook geen idee wat voor afspraken wij in Nederland maken om dat zo te houden.

Afb.3: Open water zwemmen bij Kinderdijk

Water & Technologie. Onze omgang met water heeft tot kennis en tot internationale export van technologie geleid. Er loopt een doorgaande lijn van de eeuwenlange bouw en voortdurende ontwikkeling van dijken, waterkeringen, stuwen, molens, gemalen en sluizen naar met sensoren uitgeruste vissluizen op zonne-energie¹ in rivieren en flexibele keringen met de zee enerzijds en (advies over) grootschalige internationale water- en baggerwerken anderzijds. En we zijn nooit klaar. De laatste jaren is er steeds meer oog voor ecologische oplossingen. De Afsluitdijk is een goed voorbeeld. De sterkte van de dijk en de gemaalcapaciteit worden aangepast aan de zeespiegelstijging en de grotere lozing van rivierwater op het IJsselmeer. Tijdens die operatie wordt ook een vismigratierivier aangelegd om verschillende vissoorten de kans te bieden van de Wadden naar het IJsselmeer te zwemmen. In het getijdengebiedje achter de migratierivier wordt een kunstwerk aangelegd, het zogenaamde blijvissen veld, waarmee de functie van de migratierivier inzichtelijk wordt gemaakt voor passanten.

Water & Bestuur. Inherent aan het werken met water is het gezamenlijke belang en de noodzaak voor bestuurlijke samenwerking. Water kent immers geen grenzen, je kunt het alleen beheersen in samenwerking met anderen en het gebruik van water door de één heeft consequenties voor de

¹ De Wit Vispassage uit 1992 van oud-HDSR medewerker Ing. W. de Wit mag in dit verband natuurlijk niet ongenoemd blijven.

ander. Het afdammen van de Kromme Rijn in 1122 en het belang van die dijk voor het achterland, maakten de tot dan toe gangbare manier van dijkbeheer en onderhoud te riskant. Vanaf dat moment was er afstemming vereist over de hoogte en de sterkte van de Lekdijk, over het beheer en het onderhoud van de dijk en over de spreiding van de kosten over de mensen die beschermd werden door de dijk. Het vereiste kortom een vorm van bestuurlijk regionale samenwerking rondom een gezamenlijk belang, van polderen avant la lettre . De voorloper van het waterschap was geboren.

Samenvattend heeft het water de basis gelegd voor ons landschap, onze economische ontwikkeling en voor het bestuurlijk- en technisch watermanagement waar Nederland internationaal om wordt geroemd. Dat laat overal in Nederland zijn sporen na. Van de waterschappen als bestuursorgaan tot de Oosterscheldekering als modern wereldwonder. Van recenter oorsprong zijn de ingrepen (Ruimte voor de rivier) in het stroomgebied van rivieren na de overstromingen in 1993 en 1995 en de talloze plannen over en studies naar klimaatadaptatie, die ingrepen in het landschap voorstellen om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen.

4. MAATSCHAPPELIJKE URGENTIE

De stijgende zeespiegel is in Nederland voor de leek het meest tot de verbeelding sprekende aspect van de klimaatverandering. Verdroging en verzilting zijn echter net zo zorgelijk. Niet alleen de zeespiegelstijging vraagt om het nemen van voorzorgsmaatregelen.

Ook de inklinking van de grond, het opvangen van water bij vaker voorkomende overvloedige regenval of juist het bufferen van water voor langere en vaker voorkomende perioden van droogte vragen om nieuwe vormen van waterbeheer. Experts doen hier al jaren onderzoek naar, maar de noodzaak tot veranderen dringt maar druppelsgewijs door bij inwoners.

Veel Nederlanders denken dat Nederland af is: omdat het er al generaties zo bij ligt gaat men ervan uit dat het nog generaties zo zal zijn. Ze zijn verbaasd als het tunneltje onder het viaduct onderloopt en realiseren zich niet of nauwelijks hoe ver onder zeeniveau ze leven en wat er allemaal voor nodig is om dat mogelijk te maken. De verstedelijking draagt daaraan bij doordat steeds meer mensen verder van de natuur leven en zij minder dagelijkse ervaringen opdoen met gevolgen van wisselende neerslag en waterstanden.

Het waterbeheer in Nederland is tot in de puntjes georganiseerd. Middels watergebiedsplannen en peilbesluiten regelen waterschappen de (grond)waterstand tot op de centimeter voor verschillende, soms heel kleine, deelgebieden. Via frequente schouwen controleren waterschappen of alles nog functioneert en vrij is van slijtage. Middels onderwater- en drukdrainage proberen waterschappen, samen met boeren, bodemdaling te vertragen door veenweidegebied vochtig te houden. Via uitbaggeren en graven van extra watergangen, het verhogen van gemaalcapaciteit en het aanleggen van stuwen, sluizen, dammen en duikers wordt de water af- en toevoer geoptimaliseerd. En als het aanbod van vuil water daar aanleiding toe geeft, wordt rioolwaterzuiveringscapaciteit bijgebouwd.

Inwoners van waterschappen kopen naar hun gevoel, met het betalen van de waterschapsbelastingen, hun betrokkenheid af en besteden, met het uitbrengen van hun stem, hun verantwoordelijkheid uit. Het waterbeheer is daarmee een technische kwestie geworden waarvan inwoners verwachten dat het werkt, het liefst tegen minimale kosten. In die weinig geëngageerde verhouding van inwoners met waterbeheer moet verandering komen.

“Geef ons heden ons dagelijks brood en één keer per vijf jaar een watersnood.”

Het waterbeheer in Nederland is uitstekend geregeld, maar in tegenstelling tot wat de meeste mensen denken, nooit af. En juist nu, nu de druk op het watersysteem toeneemt door klimaatverandering en bevolkingsgroei, is het nodig het waterbewustzijn van inwoners te vergroten.

De huidige urgente opgaven, met het toenemend aantal mensen en daarmee samenhangende ruimtelijke wensen zoals woningbouw en infrastructuur, vragen om een engagement dat vergelijkbaar is met de tijden waarin de waterschappen zijn ontstaan. Iedereen zal een steentje moeten bijdragen. Een beroep op een gezamenlijk belang kan daarbij helpen. Het programma van het jubileumjaar kan dat gezamenlijke belang zichtbaar maken voor de bewoners.

4.a Water is tegelijkertijd van ons allemaal en van niemand

Water stroomt in een eeuwigdurende kringloop. Het zit in de wolken, de zee, de gletsjers, de rivieren en de bodem. Het kan in die zin niet ‘op’ raken maar waar het ‘valt’ is wel tot op zekere hoogte onvoorspelbaar door natuurlijke processen. Water is eigenlijk van iedereen die erbij kan en tegelijk van niemand omdat het zo weer wegstroomt.

Het waterbewust leven van Nederlanders is in de loop van de tijd weggezakt. Water is immers altijd en overal beschikbaar en bovendien van hoge kwaliteit. Serieus overlast gevende overstromingen zijn in Nederland en helemaal in het werkgebied van HDSR een zeldzaamheid. Dat heeft ertoe geleid dat we zorgeloos omgaan met water. Nederlanders maken zich onvoldoende zorgen over water en geven zich ook onvoldoende rekenschap van de consequenties van hun gedrag op of voor het beheer van water.

Inherent aan het werken met water is echter het gezamenlijke belang en de noodzaak voor bestuurlijke samenwerking. Water kent immers geen grenzen, het kan alleen worden beheerst in samenwerking met anderen en het gebruik van water door de één heeft consequenties voor de ander. Omdat de belangen van betrokken partijen kunnen verschillen, is een model gewenst waarin die belangen kunnen worden gewogen en bindende afspraken kunnen worden gemaakt.

In Nederland leidt meer ruimte voor waterberging middels natte graslanden (draslanden) bijvoorbeeld tot verminderde economische opbrengst voor boeren (minder beweiding en gras groeit minder hard), maar tot een verhoging van de ecologische waarde en wellicht een verlaging van de kosten van (andere) noodmaatregelen bij overvloedige watertoevoer. En als een lokale frisdrankenproducent veel grondwater oppompt, dan heeft dat consequenties voor de drinkwatervoorziening, voor de grondwaterstand en zelfs voor het oprukken van zout water in de bodem.

Internationaal leiden stuwmeren voor waterkrachtcentrales tot ruzies en disputen over benedenloopse irrigatie en natuurontwikkeling, en over het onder water zetten van hele gemeenschappen. Nationaal maar ook internationaal, als rivieren landsgrenzen passeren. Ook het kappen of juist aanplanten van bossen heeft invloed. Denk aan verdamping en (mogelijke) regenval in het gebied, aan de vochthuishouding van de grond met mogelijke erosie en (versnelde) waterafvoer met als gevolg een grotere kans op benedenstroomse overstromingen.

Water is de meest zichtbare indicator van klimaatverandering. Oceanen worden warmer en koraalriffen sterven. Neerslagpatronen veranderen wereldwijd met gevolgen voor landbouwopbrengsten en de zeespiegelstijging dreigt hele eilandengroepen onbewoonbaar te maken. Zonder dat daar, in tegenstelling tot bij het bouwen van een waterkrachtcentrale of het beheer van bossen, iemand in het bijzonder op aan kan worden gesproken.

Het is daarom dat de VN alle landen oproept tot klimaatactie door het te benoemen als één van de duurzame ontwikkelingsdoelen. Deze duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties geven, op wereldwijde schaal, uitstekend weer wat HDSR op regionale schaal wil bereiken. De VN benadrukt dat de mensheid deze wereld met zijn allen deelt, en agendeert vraagstukken die wij, de bewoners van de wereld, gezamenlijk dienen op te lossen als basis voor een duurzame bewoning van onze planeet.

Duurzaam ontwikkelingsdoel klimaatactie is door de VN omschreven als “onderneem actie om de oorzaken en de gevolgen van klimaatverandering te bestrijden”. Dit doel sluit uitstekend aan bij de missie van HDSR. Klimaatverandering kan gebruikt worden om de urgentie van het vraagstuk te benadrukken en via het volgende versimpelde schema via waterbewustzijn naar klimaatadaptatie leiden.

Klimaatverandering:	De zeespiegel stijgt en frequentie en hoeveelheid zoet water wordt onbetrouwbaarder
Waterbewustzijn:	Dat komt door menselijk gedrag (broeikasgas) Dat levert specifieke problemen op in het werkgebied van HDSR
Klimaatadaptatie:	Breed gedragen maatregelen en gedragsverandering bij inwoners zullen nodig zijn

4.b Van zorgen over water naar zorgen voor water samen met anderen

HDSR wil dat mensen kunnen blijven vertrouwen op de veiligheid tegen water en beschikbaarheid van water, maar wil tegelijk dat inwoners bewust gaan bijdragen aan het behoud daarvan. Als mensen geen probleem ervaren, blijkt gedragsverandering echter ingewikkeld.

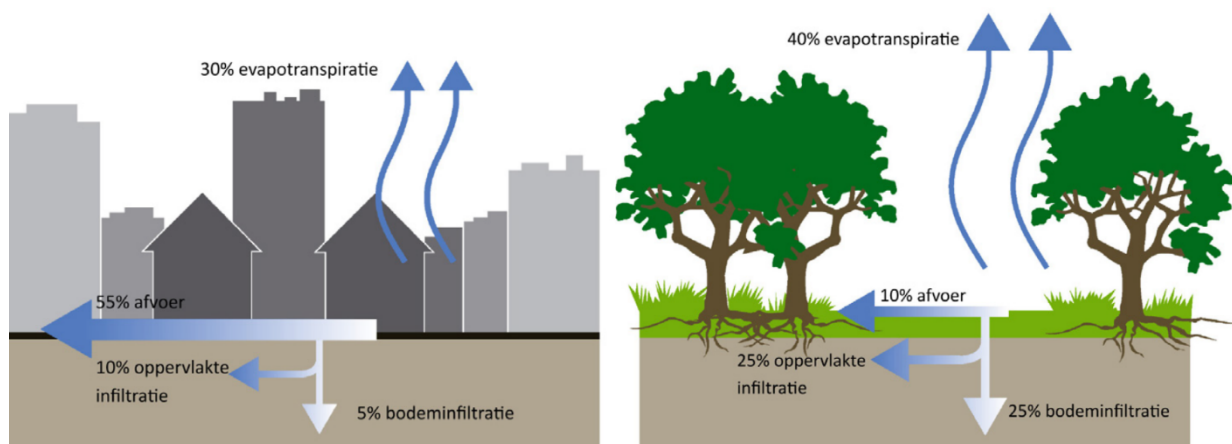
Gedragswetenschappers hebben boekenkasten volgeschreven over de relatie tussen kennis en bewustzijn, houding en motivatie, intentie en gedrag en over alle relaties daartussen. En over de middelen en de effectiviteit van die middelen om gedrag te kunnen sturen.

Heel kort door de bocht en in omgekeerde volgorde: gedragsverandering beklijft het best, als de achterliggende houding en overtuiging verandert. Om een houding bij te stellen, moeten mensen ontdekken dat er een probleem of opgave ligt die voorheen onbekend was of als niet urgent werd ervaren. Om tot dat besef te komen, is actuele kennis en informatie een vertrekpunt. Om vervolgens

die veranderde houding om te zetten in gedrag, moeten mensen een (gezamenlijke) verantwoordelijkheid delen en het gevoel hebben dat hun bijdrage ertoe doet. Kennis alleen is onvoldoende, motivatie moet gevoed worden door ervaring, door doen. Waterbewust leven kunnen we uitlokken door burgers, bedrijven en overheden iets persoonlijks te laten doen of ervaren op het gebied van waterbeheer. Daarmee staan ze meer open voor informatie en is er een emotionele binding. Dat zijn goede waarborgen voor waterbewust gedrag in de toekomst en maakt mensen in hun denken ook meer waterbewust.

De meeste Nederlanders ervaren in het dagelijks leven geen probleem met water. Ze hebben droge voeten, veilige dijken en schoon water. Ze staan niet of nauwelijks stil bij de consequenties van hun persoonlijke keuzen en hebben nog onvoldoende weet van mogelijke gedragsalternatieven. Ter illustratie onderstaande weergave van de waterhuishouding in bebouwde en landelijke omgeving. Slechts weinigen zullen weten van het grote verschil tussen de waterinfiltratie in de bodem, nog minder mensen zullen de invloed daarvan op grondwaterhuishouding en de temperatuur snappen. Laat staan de relatie met hun betegelde achtertuin.

Het aangrijpen van de viering om door middel van aansprekende publieksprogramma's de kennis van de bewoners op peil te brengen is de belangrijke stap en door activiteiten ervaring op te doen. In de viering richten we ons daarbij op de urgentie en de gezamenlijkheid van het probleem, op wat het waterschap daar al aan doet, welke maatregelen nog zullen volgen en last but not least, hoe inwoners zelf kunnen bijdragen. Hieruit zijn een vijftal criteria voor een te ontwikkelen programma te halen die kunnen dienen als leidraad bij het nadenken over en het vaststellen van het programma.

Afb 5: De afvoer van water

- Agenderen.** Het programma 2022 benadrukt het belang van waterbeheer in het verleden, het heden maar vooral in de toekomst.
- Verbinden.** Het programma 2022 vestigt de aandacht op het feit dat water iets is van ons allemaal. Het is onmogelijk om het alleen te beheersen én het gebruik van water door de één heeft consequenties voor de ander.
- Profileren.** Het programma 2022 laat zien wat het HDSR doet in steden, in dorpen en op het platteland om te zorgen voor droge voeten, veilige dijken & schoon water.
- Meedoen.** Het programma 2022 heeft oog voor het handelingsperspectief van boeren, burgers en industrie en biedt kansen om daadwerkelijk mee te doen.

- e) **Leren.** Het programma 2022 leidt tot blijvende activiteiten en programma's op het gebied van waterbewustzijn.

Wellicht ten overvloede. Bovenstaande 5 punten zijn geen doelstellingen van het programma van het jubileumjaar maar voorwaarden. Ze bieden een meetlat om bestaande en speciaal voor het jubileumjaar te ontwikkelen programma's en initiatieven van HDSR langs te leggen. In de reguliere activiteiten van HDSR zitten al veel onderdelen die aan de voorwaarden voldoen en alleen al met een spreekwoordelijke strik - een eenmalige openstelling voor publiek of andere publieksactiviteit of een communicatiecampagne - een extra focus kunnen krijgen in het programma in het jubileumjaar. Voor de nieuw te ontwikkelen activiteiten bieden de vijf punten een referentiekader. Programma-onderdelen moeten aan minimaal 2, of iets ambitieuzer 3, van de 5 voorwaarden voldoen om opgenomen te worden in het jubileumprogramma.

Vanuit storytelling zou de waterdruppel als verteller gebruikt kunnen worden. De waterdruppel stroomt door het werkgebied van Stichtse Rijnlanden, langs alle kunstwerken en over de handen van de bewoners. De waterdruppel kan daarover verhalen en die verhalen kunnen een invulling krijgen vanuit de vijf voorwaarden. Die invulling ziet er globaal als volgt uit:

- a. Hier ben ik! Ik manifesteer mij door de eeuwen heen afwisselend als vriend en als vijand maar ben er altijd geweest en zal altijd blijven (a. agenderen)
- b. Iedereen mag mij gebruiken, maar ik ben van niemand! (b. verbinden)
- c. Dit kan ik! Verkoelen, bevoeien, overstromen, oplossen en dit doet de HDSR om mij in goede banen te leiden voor jullie (c. profileren)
- d. Ik houd van jullie! Ik laat je in me zwemmen, ik verzorg je vuile was, ik besproei je tuintje, ik les je dorst, je mag op mijn rug varen en schaatsen. Houden jullie ook van mij? Hoe kun je dat laten zien? (d. meedoen)
- e. Onthoud mij! Ik stroom nu verder, maar ik kom terug! (e. leren)

Afb. 6: Water zoals de mens het

graag ziet

5. DOELGROEPEN

Dit hoofdstuk is de schakel tussen het voorgaande (verhaallijn) en het programma. In de voorgaande hoofdstukken zijn de uitdagingen van HDSR beschreven en is uitgezoomd om van een afstand te kunnen bekijken wat het waterbeheer in Nederland bijzonder maakt – waar we trots op mogen zijn en wat tijdens het jubileumjaar belicht zou mogen worden – en wat de maatschappelijke urgentie is om nu aandacht te vragen voor waterbeheer en het vergroten van het waterbewust leven.

In dit hoofdstuk wordt ingezoomd om te onderzoeken voor wie en door wie het programma wordt gemaakt en hoe het op een dusdanige wijze georganiseerd kan worden dat de verschillende doelgroepen erbij betrokken worden en de doelstellingen behaald. Om de doelstellingen te behalen pleiten we voor een getrapte aanpak.

In hoofdstuk 2 wordt beschreven dat het jubileumjaar wordt aangegrepen om

- het waterbewust leven van de inwoners te vergroten,
- externe samenwerkingen aan te gaan en/of te verstevigen en
- te werken aan de eigen strategische agenda en activiteiten van HDSR.

Aan de hand van die drieslag zijn drie doelgroepen te onderscheiden, waarbij het succes van het programma bij de laatste doelgroep, mede afhankelijk is van het meekrijgen van de eerste twee doelgroepen. Deze doelgroepen zijn te vergelijken met de zich steeds meer verwijdende kringen in het water na het inwerpen van een steen.

Strategische agenda & activiteiten - Medewerkers HDSR

Misschien komt het als een verrassing om hier te lezen dat de medewerkers van HDSR een doelgroep zijn. Maar HDSR kan de viering gebruiken voor de eigen strategische agenda en de voorbereidingen van het programma aangrijpen om intern met elkaar van gedachten te wisselen over speerpunten in de eerstkomende jaren. Dit is de kleinste kring in het water nadat de steen is gegooid. De gesprekken kunnen worden gebruikt om bestaande programma's en activiteiten opnieuw tegen het licht te houden in het perspectief van de viering van 2022. Dit vraagt om een uitwisseling van ideeën tussen verschillende geledingen van HDSR. We spreken in dit verband over de behoefte aan en relevantie van bruggenbouwers. Van mensen die een brug kunnen slaan tussen verschillende groepen en zienswijzen vanuit een gedeelde doelstelling.

Aangaan & verstevigen externe samenwerkingen - Partners van HDSR

HDSR werkt met veel partners samen en mogelijk kunnen ter gelegenheid van het jubileumjaar nieuwe samenwerkingen worden aangegaan. Dit is een ruimere kring in het water. Denk hierbij aan scholen voor primair- en voortgezet onderwijs, aan landschapsbeheer organisaties (Landschap Erfgoed Utrecht/Utrechts Landschap/Natuurmonumenten), meer informatieve natuur en milieu organisaties (Utrecht Natuurlijk, Milieu Centraal, Natuur en Milieu Federatie Utrecht), aan hoveniers en tuincentra, boerenorganisaties (LTO, Boerenverstand), overheden (provincie en gemeenten), water- en energiebedrijven (Vitens, Eneco), waterrecreatie organisaties (Recreatie Midden Nederland/Algemene Utrechtse Hengelaarsvereniging/Waterrecreatie Nederland) en cultuurhistorische verenigingen in het werkgebied. Al deze organisaties onderhouden relaties met de inwoners binnen HDSR en kunnen helpen (een deel van) de boodschap te verspreiden.

Inwoners en bedrijven

Deze meest wijde kring in het water is de uiteindelijke doelgroep waarvoor de doelstelling nader gespecificeerd is. De individuele boer, ondernemer en inwoner. Binnen deze doelgroep kan nog veel onderscheid worden gemaakt (bio- en reguliere boeren, water in- of extensieve onderneming, stede- of dorpeling, naar leeftijd en sociaal-economische achtergrond).

6. PROGRAMMALIJNEN

Het reguliere werk, de bijzondere projecten die HDSR onder handen heeft en de studies die gedaan worden, laten nu al goed zien hoe HDSR zich voorbereid op de klimaatverandering en welke vraagstukken nog een passend of beter antwoord behoeven. Daarnaast lopen educatieve programma's voor scholen en speelt communicatie met en participatie door belanghebbenden in elk project een rol.

De voor HDSR medewerkers 'normale' werkzaamheden leveren een schat aan verhalen en programma ideeën op die informatief én onderhoudend kunnen zijn voor een breed publiek. HDSR heeft de kennis, het bijzondere onroerend goed en de programma's in huis die voor het jubileumjaar voor een breder en/of groter publiek toegankelijk kunnen worden gemaakt aan de hand van de gekozen thematiek en doelstelling. Het zal slechts in beperkte mate nodig zijn om nieuw programma te ontwikkelen, maar wel is het nodig om zichtbaar te zijn in het jubileumjaar en 'dragere' te bieden voor dat programma.²

Er zijn drie verhaallijnen ontwikkeld. Het betreft Platform Connect (schoon water), Stoomgemaal Teylingen (droge voeten) en Sterke Lekdijk (veilige dijken). Het viertien van 900 Jaar Utrecht heeft in relatie tot waterbeheer een sterk vergelijkbare verhaallijn als 650 jaar Woerden. Deze drie verhaallijnen dienen als inspiratie voor de keuze voor drie programmalijnen en de keuze voor drie fysieke plekken als centrale punten voor de presentatie van die programmalijnen. Daarbij is gekeken naar geografische spreiding over het werkgebied van HDSR, naar de inbedding van drie kerntaken van het waterschap en naar de mogelijkheden voor samenwerking met externe partners.

Er is gekozen voor de onderstaande drie fysieke presentatieplekken. Die drie plekken gezamenlijk vertellen het verhaal van het waterschap, elke plek heeft een duidelijke relatie met

² Afhankelijk van het belang dat gehecht wordt aan het element viering kan er een programma ontwikkeld worden dat het verhaal van het waterschap vertelt en de gelegenheid biedt om gasten te onthalen. Locatietheater met dinermogelijkheid of, coronaproof, een dvd box met bestaande speelfilms over water met inleiding van Martin Koolhoven en dijkgraaf. (het apocalyptische Waterworld, het poëtische Shape of Water en het kurkdrome The Boy who harnessed the wind).

klimaatverandering en -adaptatie en vormt een goede (uitvals)basis bieden voor programma-onderdelen gerelateerd aan de kerntaken van het waterschap.³ Zo ontstaan programma-clusters die het voor externe partners mogelijk maken om mee te doen, die de communicatie handvatten biedt, en in het verlengde daarvan, het publiek straks duidelijkheid geeft.

6.a Platform connect (schoon water - midden)

Deze programmalijn komt voort uit de verhaallijn over de Makoko Floating School, geeft invulling aan de schoon water kerntaak van het Waterschap en gestalte aan de samenwerking met de Universiteit en de plaatsen Utrecht en Woerden.

Het Platform Connect (de drijvende school) is een drijvend bouwwerk. Het ontwerp is open en symboliseert de verbinding tussen UU, HDSR, de gemeente en Provincie. In het jubileumjaar 2022 ligt het platform deels in Utrecht en deels in Woerden.

Door zijn ligging in de singels van Utrecht en Woerden kan het platform connect de functie van openbaar waterlab krijgen. Met bijvoorbeeld:

- meetapparatuur voor fijnstof, CO₂, stikstof en water (hoeveel mm regent valt er, hoe vaak regent het, hoeveel liter water stroomt er door de singel, hoeveel water valt er op het dak, hoe schoon is het oppervlaktewater, welke dieren komen er voor in de singel?)
- proefopstellingen (groen dak, regenton, mini waterzuivering, filter, waterdoorlatende tegels, afvang en verzameling van drijvend vuil)
- algemene informatie over water in de stad (hittestress, evaporatie, liters verwerkt in RWZI's en in zuiveringsproces gewonnen grondstoffen/energie)
- Gastlessen / (bestaande) onderwijsprogramma's / citizen science programma's
- Water(besparende) aanbiedingen voor stedelingen / Blauwe Bewoners Initiatieven
- Uitvalsbasis voor excursies naar koploperprojecten klimaatbestendige stad

De focus van het programma ligt op schoon water, de klimaatbestendige stad en gedragsalternatieven voor stedelingen. Het platform leent zich goed voor een programma op het gebied van meedoen en leren en speelt een belangrijke rol in de samenwerking en verbinding met externe partners. Deze programmalijn leent zich goed voor meedoen en leren en in mindere mate profileren.

6.b. Stoomgemaal Teylingen (droge voeten - West)

Deze programmalijn komt voort uit de verhaallijn over 650 Jaar Woerden, 700 jaar Groot Waterschap van Woerden en de betekenis van waterbeheer voor de landontginning in die periode. Deze programmalijn geeft invulling aan de droge voeten kerntaak en de actuele vraagstukken in het veenweidegebied en bodemdaling van het Waterschap en biedt een drager voor erfgoedprogramma's en cultuurhistorische verenigingen om mee te doen.

³ Dat wil overigens niet zeggen dat er geen individuele programma's kunnen ontstaan 'los' van deze fysieke plekken en/of speciale programma's die gekoppeld zijn aan een specifieke tijd in het jaar.

Tussen Woerden en Kamerik staat sinds 1871 het karakteristieke stoomgemaal Kamerik-Teylingens. Het is één van de negen nog bestaande stoomgemalen van ons land en verving de Kamerickse molen die al in 1615 de polder Kamerik bemaalde.

Het gemaal is een Rijksmonument en wordt beheerd door vrijwilligers van de Stichting Watererfgoed Woeden, die het gemaal weer onder stoom willen brengen en de oude kolenloods hebben herbouwd en willen inrichten als een informatie en expositieruimte waar o.a. jaarlijks zo'n 1000 leerlingen het gemaal bezoeken.

Het stoomgemaal ligt middenin een nog steeds goed herkenbaar zogenaamd cope-landschap. Een cope is een middeleeuwse overeenkomst of contract om een gebied (perceel) te mogen ontginnen. In een cope werden van de 10de tot de 13de eeuw de wederzijdse rechten en plichten tussen de ontginners en de grondeigenaren, destijds de Graaf van Holland of de Bisschop van Utrecht, vastgelegd. Nederlandse plaatsnamen zoals Nieuwkoop en Teckop verwijzen naar middeleeuwse copen. Een landschap dat inmiddels 2½ meter gezakt is door diezelfde ontginningen. Dat is goed te zien en te merken in de omringende dorpen (o.a. "De Kanis zakt weg").

In dit gebied is uitstekend het verband te leggen tussen de geschiedenis van de ontginning, de ontwikkelingen in de bemaling en de hedendaagse effecten. Denk daarbij aan:

- Bodemdaling veenweidegebied (afremmen)
- Verzilting
- CO₂ uitstoot veen en stikstof uitstoot veeteelt
- En welke oplossingen..... vernatting, buffering, zoet water aanvoer
- Leven onder de zeespiegel / systeem van bemaling
- De opening van de kolenloods is tevens een goed moment om aan relatiemarketing te doen en vorm te geven aan het element viering zoals beschreven in voetnoot 1.
- Het Stoomgemaal Teylingen en het beheer door een cultuurhistorische vereniging staat model voor veel waterbeheer erfgoed in het werkgebied.
- Het bezoekerscentrum in de kolenloods zou een blijvende nalatenschap zijn van de jubileumviering.

De focus van het programma ligt op droge voeten, de gevolgen voor het landschap van bemaling, de gevolgen voor het landschap van klimaatadaptieve maatregelen en de consequenties voor de gebruikers van dat landschap, hoofdzakelijk boeren. Het stoomgemaal leent zich goed voor een programma op het gebied van agenderen, profileren en in mindere mate leren.

6.c Sterke Lekdijk (veilige dijken - Oost)

Deze programmaliijn is een directe vertaling van de verhaalliijn "De Lekdijk: De blauwe draad van het programma". Het project sterke Lekdijk is een klimaatadaptieve maatregel die noodzakelijk is voor alle bewoners achter het door de dijk beschermde land. Het project is het schoolvoorbeeld van de veilige dijken kerntaak en heeft een directe relatie met klimaatverandering, met de cultuurhistorie, met de Nieuwe en Oude Hollandse Waterlinie en de vieringen van de jubilea van Utrecht en Woerden.

Het programma rondom de Lekdijk wordt vormgegeven met Wijk bij Duurstede als basis. HDSR beschikt in Wijk bij Duurstede over een oude schotbalkenloods vlakbij de Inundatiesluis, kwelkom en

schotbalkkering. Het ensemble vormt een rijksmonument. In 1870 gebouwd als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en tegenwoordig nog steeds functionerend als inlaat voor vers water voor de Vecht en de stad Utrecht.

Dat biedt mogelijkheden voor:

- Inrichten van de schotbalkenloods als ontvangstruimte met aandacht voor de in de tijd veranderende functie van het waterschap aan de hand van historisch erfgoed. Dit wordt zowel museaal gepresenteerd (bijvoorbeeld hensbekers) als door middel van een augmented of virtual reality tour door de omgeving (verhoefslagpalen, dijkhuizen en peilschaalhuisjes).
- Markeren fysieke locatie waar de Lekdijk in 1122 afgedamd werd met een kunstwerk (eventueel als onderdeel van een augmented of virtual reality tour).
- Natuur- en cultuurhistorie excursies (Ruimte voor de Lek, Lekdijk, Nieuwe Hollandse Waterlinie, forten en inundatiesystemen)
- Gebruik de 55 km Lekdijk als basis voor evenementen (recreatieve fiets- en wandelroutes, fiets-, hardloop-, zwem- of triatlonwedstrijd evt. gekoppeld aan goed doel (bijv. watervoorziening/herbebossing in Somalië), lasershows, vuurwerk, locatietheater waarbij de dijk doorbreekt, enzovoorts)

De focus van het programma ligt op veilige dijken en de maatregelen die HDSR neemt om het water buiten de deur te houden. Hier ligt in meest in algemene en daarmee meest abstracte zin de relatie tussen klimaatverandering en individueel gedrag. De optelsom van ons individuele gedrag leidt tot dit type grootschalige maatregelen. Dat biedt goede mogelijkheden voor de water is van ons allemaal insteek. Het project Sterke Lekdijk leent zich goed voor een programma op het gebied van agenderen, profileren en verbinden.

6d. Bewoners en Bedrijven Initiatieven

Het element verbinden, water is van ons allemaal en waterbeheer betreft ons allemaal, verdient in de planvoorbereiding nog aandacht. Het zal onderdeel moeten zijn van de overkoepelende boodschap en daar waar mogelijk zichtbaar gemaakt moeten worden in vaste presentaties en individuele programma's. Het kan ook zichtbaar gemaakt worden door vele externe partners te betrekken bij het programma. Impliciet laat het waterschap daarmee zien dat water en waterbeheer niet alleen een zaak is van het waterschap. Het betrekken van partners vergroot het publieksbereik, zij benaderen immers hun eigen achterban, en het geeft invulling aan de wens van het AB om de omgeving en partners uit te dagen en tijdig te betrekken bij de voorbereiding.

Dat kan door die externe partners in de voorbereiding een open vraag te stellen. Bijvoorbeeld de vraag naar het vraagstuk waar zij zich mee bezighouden in het kader van klimaatverandering en klimaatadaptatie en het verhaal daar achter. In dat achtergrond verhaal kunnen zij beschrijven waarom zij zich die vraag stellen en wat zij (nog) nodig hebben om die vraag te beantwoorden en/of wat een oplossing van dat vraagstuk in de weg staat.⁴ Op basis daarvan kunnen dan samen met de betreffende partner programma-onderdelen worden bedacht die passen bij de jubileumviering.

Deze werkwijze heeft in zekere zin een ongewisse uitkomst - HDSR weet immers niet exact welke vragen bij de partners leven – maar geeft vorm aan het mede-eigenaarschap van de partners. Het is

⁴ Dit sluit goed aan bij de werkwijze van de Universiteit Utrecht die onder het mom “één vraag kan de wereld veranderen” in het lustrumjaar op zoek gaat naar vragen om daarmee een Utrechtse Wetenschapsagenda op te stellen. Het zou mooi zijn als daar ‘water(beheer)vragen’ tussen komen te staan.

een wezenlijk andere aanpak dan partners te vragen of zij kunnen bijdragen aan vooraf door HDSR te stellen doelen.

In 2021 zijn er minstens twee goed zichtbare programma's die HDSR hier mogelijk voor kan inzetten. De Universiteit Utrecht legt het Platform Connect van maart tot november 2021 in de Utrechtse Singel. Het is de poort naar de wetenschappelijke kennis Prof. dr. Chris Backes (Hub Circulaire Economie) wordt de inhoudelijke trekker en duurzaamheid in brede zin wordt de noemer van het programma.

In de nazomer van 2021 wordt in het kader van het landelijke themajaar Ode aan het Landschap en het provinciale programma De kracht van water het project "We sluiten de linies" georganiseerd met medewerking van 5 waterschappen inclusief HDSR en Rijkswaterstaat. Dat wordt een publieks-evenement waarin alle inundatiewerken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie worden gesloten.

Ruimte geven aan anderen, bottom-up aanpak

Daarnaast is het bij elke programmalijn de bedoeling dat ruimte gegeven wordt aan initiatieven van inwoners en bedrijven om invulling te geven aan programmaonderdelen die passen binnen de benoemde criteria. Daarvoor kunnen eventueel ook programmaonderdelen op andere passende locaties plaatsvinden.

Als onderdeel van het programma wordt daarvoor onze succesvolle regeling Blauwe Bewoners Initiatieven voor 2022 eenmalig uitgebreid, zodat initiatieven van derden op een transparante wijze gehonoreerd kunnen worden. Het doel van onze bestaande regeling BBI is immers het verhogen van het waterbewustzijn en het vergroten van het besef dat waterbeheer van iedereen is: "We doen het samen".